

ИЗВЕСТИЯ НА НАРОДНИЯ МУЗЕЙ-ВАРНА

КНИГА V (XX)

BULLETIN
DU MUSÉE NATIONAL
À VARNA

TOME V (XX)

1969

ДЪРЖАВНО ИЗДАТЕЛСТВО — ВАРНА

СТАЧНИТЕ БОРБИ ВЪВ VARNA (1912—1923)¹

КОСТАДИН СТОЯНОВ

Отрицателните последици от двете Балкански войни (1912—1913 г.) легнаха като тежко бреме върху плещите на народните маси в България. Най-осезателно те се почувствуваха от варненските работници и дребните градски собственици. Още през първата половина на 1912 г. във връзка с Итало-турската война турското правителство затвори морския път — Дарданелите, — което се отрази катастрофално върху външнотърговския ни внос и износ по море.² След първата национална катастрофа, която България претърпя по вина на продажната ни буржоазия, от злополучния край на Междусъюзническата война през 1913 г. и откъсването от пределите на страната на Балчишка, Добричка, Карабунарска (Тервелска) и Тутраканска околия хинтерландът на Варна се стесни.³ Градът загуби своето търговско значение. Замря работата в много търговски къщи на колониални, манифактурни и други стоки. Дейността на варненското пристанище беше сведена до минимум.⁴ На улицата бяха изхвърлени няколко хиляди пристанищни работници. Във Варна прекратиха и намалиха работата си 210 заведения.⁵ Броят на безработните в града достигна 5143 души, докато в София имаше 1451 безработни, а в Пловдив 1702 души.⁶ Работата в града намаля със 75 % в сравнение с периода преди войната. Освен това една голяма част от работниците работеха по два-три дни от седмицата и изкарваха 50—60 % по-малко, отколкото преди войната. Фактически броят на безработните във Варна беше много по-голям.⁷

При тази масова безработица след балканските войни и създаденото военно положение работническата класа във Варна започна съвсем рядко да прибегва към стачките като форма на класова борба.⁸ Освен това в града бяха придоншли с хиляди бежанци-добруджанци, тра-

¹ Тази статия е част II от нашето по-голямо изследване за стачните борби във Варна и обхваща периода след избухването на Балканската война 1912 г. до края на 1923 г. За първата част вж. Известия на Народния музей — Варна, т. III (XVIII), 1967 г., стр. 99—125.

² ОДА — Варна, ф. 49, оп. 1, арх. ед. 33, прот. № 22 от 26. IV. 1912 г. на Борсовия комитет на Варненската житна борса.

³ В. „Варненски търговски вестник“, бр. 10 от 13. X. 1913 г.

⁴ Вж. пак там.

⁵ Г. Димитров, съч., т. 4, стр. 8.

⁶ Вж. пак там.

⁷ Вж. пак там.

кийци и др., които представляваха евтина работна ръка за господарите

За сломяване на стачното движение, което до Балканската война беше в подем, послужи и създаденият през 1912 г. от Варненската житна борса „работнически фонд“. Той се употребяваше в борба срещу общата стачка на работниците в защита интересите на едрите търговци.⁹ Пристанищните работници категорично отхвърлиха „работническия фонд“ и продължиха борбата срещу икономическия гнет на буржоазията.¹⁰ Не по-добро беше положението на работниците от другите браншове. Работният ден продължаваше до 10—13 часа, а някъде и повече. Така например работниците във мелница „Сила“, на брой 74, работеха на две смени с 12-часов работен ден и 2 лв. надница.¹¹ Във фабриката за халва на Качулис работният ден беше 11 часа. Масово беше използван детският и женският труд.¹²

След злополучния край на Междусъюзническата война и извършената демобилизация дейността на БРСДП (т. с.) и на професионалните секции във Варна се оживи. На 15 август 1913 г. варненската партийна организация проведе годишно събрание, на което беше избран нов партийен комитет със секретар Дим. Кондов.¹³ На обща конференция на всички професионални секции във Варна беше решено там, където съществуват обективни условия, да бъдат възстановени професионалните секции.¹⁴ В продължение на няколко седмици пристанищната секция, шивашката, транспортната, на държавните служители, на търговските служители и др. проведоха събрания за възстановяване на своята дейност.¹⁵ На 22 септември с. г. тесните социалисти във Варна проведоха публично събрание, на което Д. Попов и М. Кербел произнесоха речи за безработицата и предстоящите задачи на варненските работници.¹⁶

През време на балканските войни (1912-1913 г.) стачното движение във Варна значително спадна. Войните напълно разстроиха партийната организация, обезлюдиха професионалните секции. Огромното болшинство от партийните и профсъюзните членове се намираха на фронта. Едва след демобилизацията в гр. Варна бяха проведени няколко стачки. Най-напред стачкуваха 5 общарски работници от работилницата на Ив. Петков.¹⁷ На 26 август те предявиха искания да им се увеличи заплатата. След като не намери стачкозаместници, господарят прие работническите искания. Надниците бяха повишени от 3 на 3,50 лв. и от 2 на 2,60 лв. а работният ден беше намален с 1 час. Тази стачка вдъхна вяра у работниците, показва им необходимостта от класови професионални съюзи. С частичен успех завърши и стачката на 30 души огньари и матроси от параходите на „Българското параходно дружество“.¹⁸

⁸ През време на войните 1912—1918 г. работническата класа и нейните организации бяха до голяма степен затруднявани в икономическата и политическа борба срещу буржоазията.

⁹ ОДА — Варна, ф. 49, оп. 1, арх. ед. 34, л. 10, прот. № 2 от 12. XI. 1913 г.

¹⁰ Вж. пак там.

¹¹ В. „Работнически вестник“, бр. 69 от 18. VI. 1913 г.

¹² Пак там, бр. 185 от 13. XII. 1913 г.

¹³ Пак там, бр. 96 от 28. VIII. 1913 г.

¹⁴ Пак там, бр. 102 от 6. IX. 1913 г.

¹⁵ Пак там, бр. 131 от 10. X. 1913 г.

¹⁶ Пак там, бр. 114 от 20. IX. 1913 г.

¹⁷ Пак там, бр. 10 от 4. IX. 1913 г.

¹⁸ П. Близнаков и др., Варненската окръжна организация на БКП 1893—1944 г., С., 1965 г., стр. 113.

През октомври 1913 год. едрите варненски житари направиха опит да възстановят института на кехаите,¹⁹ което предизвика остър конфликт между варненската стокова борса и работниците.²⁰ Със свои агенти търговците започнаха да събират подписите на наивни и непросветени работници за връщане на кехаите.²¹ Те използваха и полицията, за да наложат някои от кехаите. В защита интересите на пристанищните работници беше проведено просветно събрание, на което Д. Попов и Ж. Дикиджиев произнесоха речи. На 24 ноември пристанищните работници излъчиха комисия в състав: Д. Кондов, Ж. Дикиджиев и др., която протестира срещу своеволията на полицията за връщане на кехаите.²²

През периода след Балканската война до включването на България в Първата световна война стачното движение във Варна, както и в цялата страна показва първите симптоми на оживление. В началото на 1914 г. в гр. Варна избухнаха няколко стачки. На 2 март с. г. стачкуваха 8 работници от мелница „Сила“ срещу опита на господаря да намали броя на работниците.²³ Благодарение на намесата на местния работнически съвет стачката завърши с успех за работниците, без да бъде уволнен нито един работник.²⁴ В началото на март 1914 год. стачкуваха матросите от руския параход „Люд“, който на 2 март акостира на варненското пристанище. Стачката избухна против опита на капитана на парахода да намали заплатите на 4-ма матроси и един огняр,²⁵ като ги заплашваше, че ще ги изпрати в Сибир. Местният работнически съвет и пристанищната секция влязоха във връзка с капитана и поеа защитата на стачниците. Варненските работници проявиха пролетарска солидарност и оказаха морална подкрепа на стачкуващите руски матроси. Последните напуснаха гр. Варна с отлични впечатления от високото пролетарско съзнание на варненските работници.

На 3 март 1914 г. 150 стъкларски работници в с. Гебедже (сега с. Белослав) излязоха в отбранителна стачка поради нарушаване на трудовия договор между синдиката и господарите. Благодарение на намесата на МРС и твърдото държане на настоятелството на стъкларската секция стачката завърши с успех. В чест на постигнатата победа вечерта на 15 март беше проведено събрание, на което работниците пяха Интернационала.²⁶ Стихийна стачка водеха и неорганизираните работници от компанията „Стандарт ойл“. С помощта на полицията стачката беше потушена и завърши без успех за работниците.²⁷ От 25 септември до 7 октомври беше проведена стачка на работниците от гостилница „Лон-

¹⁹ Институтът на кехаите, който играеше посредническа роля между едрите житари и пристанищните работници, съдействуваше на буржоазията за ограбването на работниците. Годиши наред буржоазните котерни идваха на власт благодарение на изборната зестра (каквито бяха неграмотните и политически непросветени пристанищни работници), осигурявана от кехаите през време на изборните борби.

²⁰ В. „Работнически вестник“, бр. 149 от 1. XI. 1913 г.

²¹ Пак там, бр. 141 от 22. X. 1920 г.

²² Пак там, бр. 149 от 1. XI. 1913 г.

²³ В. Хаджиниколов и др., Стачните борби на работническата класа в България, С., 1960 г., стр. 175.

²⁴ Музей на революционното движение — Варна, инв. № 707, Величка Патронска, Спомени, стр. 317.

²⁵ Вж. пак там, л. 316.

²⁶ Вж. пак там, л. 315; в. „Работнически вестник“, бр. 260 от 15. III. 1914 г.

²⁷ В. „Работнически вестник“, бр. 287 от 7. IV. 1914 г.

дон“, в която участваха 3-ма стачници. Поради изключителната безработица във Варна господарите лесно намериха стачкозаместници и стачката завърши без успех.²⁸

През втората половина на 1914 год. положението на народните маси във Варна стана крайно тежко. Безработицата вземаше застрашителни размери. На 28 юли 1914 г. общинският съвет във Варна изпрати телеграма до министъра на вътрешните работи и до Народното събрание, в която се посочваше, че голяма част от населението е без работа, поскъпването на живота е стигнало крайни предели, а общината не разполага с необходимите средства, за да изхрани гладуващото население.²⁹ За проучване въпроса за безработицата общинският съвет назначи комисия в състав: Д. Кондов, Т. Страшимиров и д-р Ив. Фарашев.³⁰ Кметът на града отправи молба до Варненската търговска индустриална камара да отпусне заем на общината за безработните в размер 5000 лв.³¹ С основание в-к „Варненски дневник“ пише: „Ще стигнат ли 5000 лв. за изхранването на 5000 души безработни.“³²

С окръжно № 2824 от 2 август 1914 г. Министерството на труда разпореда да се съберат сведения за безработните.³³ През ноември назначената комисия от общински съветници извърши анкета и констатира, че от 6118 работници преди Европейската война бяха уволнени 4802 работници. Тъй като една значителна част от работниците влизаха в анкетиранияте 228 предприятия, то броят на безработните надминаваше 5000 души.³⁴ Наред с масовата безработица в града се ширеха спекулата и корупцията.³⁵ Цените на хляба и хранителните продукти баснословно се покачваха.³⁶

Варненската социалдемократическа организация — тесни социалисти развиваше огромна дейност в защита икономическите интереси на трудещите се. Под ръководството на нейния секретар Д. Кондов беше проведена общинска анкета за безработицата и всички материали по нея бяха публикувани във в. „Работнически вестник“. На 11 януари 1915 г. в народния театър се състоя публично събрание, на което общинският съветник Д. Попов говори на тема: „Искаме евтин хляб“.³⁷

В началото на 1915 г. безработицата във Варна достигна 8000 души, а от гладна смърт беше застрашена голяма част от населението. На 3 февруари 1915 г. собствениците на бирария „Прошек“ предизвикаха локаут на работниците-келнери. Повод за това послужи отказът на келнероготварската секция да даде наряд келнери поради това, че на трима от ангажираните работници не бяха изплатени надниците. Господарите (единият от тях беше широк социалист) решиха да бойкотират дружестве-

²⁸ Пак там, бр. 85 от 1. VIII. 1914 г.

²⁹ Пак там.

³⁰ В. „Варненски дневник“, бр. 16 от 20. IX. 1914 г.

³¹ Вж. пак там, бр. 95 от 23. XII. 1914 г.

³² Вж. пак там.

³³ В. „Работнически вестник“, бр. 180 от 23. XI. 1914 г.

³⁴ Пак там, бр. 204 от 21. XII. 1914 г., Таблица за безработните във Варна съгласно общинската анкета от ноември 1914 г.

³⁵ В. „Работнически вестник“, бр. 343 от 11. II. 1915 г.

³⁶ Кр. Мирски, Против поскъпването на живота, в. „Варненски отзив“, бр. 11 от 17. I. 1915 г.; също С. Х. Юлзари, Поскъпването на храните и износа, в. „Варненски търговски вестник“, бр. 706 от 7. III. 1915 г.

³⁷ В. „Варненски отзив“, бр. 7 от 13. I. 1915 г.

ните келнери, като взеха от клуба на широките социалисти няколко работници от шивашкия синдикат. По този начин беше провален договорът, сключен между господарите и келнеро-готварското дружество.³⁸

Икономическите борби на варненския пролетариат достигнаха връхната си точка през време на стихийния гладен бунт на варненската беднота, разразил се на 2—3 март 1915 г. На 2 март около 100 гладни жени с кърмачета на ръце се явиха пред общината да искат работа за мъжете си и евтин хляб.³⁹ За да се освободи от тях, зам. кметът ги изпрати при окръжния управител. Последният обаче отново ги върна в общината. За да смекчи народното негодувание, зам. кметът разпореда да им се раздаде по 2 лв. помощ. Същия ден следобед пред кметството отново се явиха 200 жени, скандирайки: „Дайте работа за нас и за нашите мъже“.⁴⁰ На другия ден — 3 март — 300—400 гладни жени и деца се явиха пред общината и окръжното управление с искане за евтин хляб и работа. Те настояваха да се отпусне исканият от общината заем за безработните. След отправянето ѝ към Търговската камара към 11 часа гладната тълпа отново се върна пред общинското управление, където стана сериозно сблъскване с полицията, през време на което бяха съсечени ръцете на един работник. По обед демонстрантите, на брой 3000 души, се отправиха към градските фурни и разграбиха наличния хляб. Следобед общинският съвет съвместно с окръжния управител се събра на заседание, за да потърси изход от създаденото критично положение в града. В този момент една човешка маса от 10 хиляди души се отправя към кея и след като не намери хранителни провизии на току-що разтоварения параход, разграби стифа на фирмата Дионисиядис, състоящ се от 30 торби фасул, 200 торби трици, един вагон жито и един вагон жито от стифа на братя Арапис.⁴¹ Преди разграбването на храните демонстрантите забиха знаме с надпис „Варненци, народът мре гладен. Искаме евтин хляб 0,50 ст.“⁴² С помощта на войска и полиция гладният бунт във Варна беше потушен. Последваха арести на видни деятели на тесните социалисти, обвинени като подбудители на бунта. От София беше изпратена парламентарна комисия да анкетира причините за бунта, в която влизаше и Г. Кирков. След обстойна проверка комисията установи, че бунтът не е организиран от БРСДП (т. с.), а виновници за него са буржоазните управници, които доведоха варненското население до бедствено положение. Въз основа доклада на Г. Кирков парламентарната група на БРСДП (т. с.) отправи питане до НС и до министър-председателя,⁴³ в което настояваше да бъде реализиран 500-хилядният заем, гласуван от Варненския общински съвет, да се вземат мерки срещу безработицата и пр. На другия ден след бунта — 4 март — В. Коларов отправи също питане в НС към министъра на вътрешните работи, в което настояваше да се вземат радикални мерки за премахване на безработицата във Варна и

³⁸ В. „Келнеро-готварски глас“, бр. 4 и 5 от 1. III. 1915 г.

³⁹ В. „Работнически вестник“, бр. 268 от 13. III. 1915 г., Варненската манифестация пред Народното събрание.

⁴⁰ Вж. пак там.

⁴¹ Пак там, бр. 268 от 13. III. 1915 г.

⁴² МРД — Варна, инв. № 884, Писмо на Дим. Копринков № 38 от 1915 г. до Председателя на Варненското археологическо дружество.

⁴³ В. „Работнически вестник“, бр. 268 от 13. III. 1915 г.

за поевтиняване на живота.⁴⁴ В същото време без успех завърши стачката на 6 души общарски работници.⁴⁵

Въпреки създаденото изключително положение от страна на полицията, първомайската манифестация във Варна премина в антимилитаристичен дух. Сутринта на 1 май 500 души работници демонстрираха своята пролетарска солидарност и готовността си да отстояват делото на мира. През лятото на 1915 год. във Варна бяха проведени няколко многолюдни събрания, на едно от които говори Г. Кирков.⁴⁶ На тези събрания бяха приети резолюции против въвличането на България в Първата световна война. Въпреки протестите на БРСДП (т. с.) и антимилитаристичните настроения на народа, на 1 октомври 1915 г. дворецовата камарила присъедини България към колесницата на германския империализъм и въвлече българския народ във войната.

Настъпилото оживление на работническото движение след балканските войни беше отново прекъснато. Въвличането на България в Първата световна война наруши нормалния икономически, политически и културен живот в страната. Войната погълна огромни материални и морални сили, заангажира най-работоспособното население. Местните партийни организации и професионалните секции бяха разстроени. Вниманието им беше насочено за разрешаване на сложните проблеми, свързани с войната — масовата безработица, поскъпването на живота, спекулата, корупцията, жилищната криза и пр. При тези условия беше невъзможно използването на стачната борба като една от основните форми на класова борба на пролетариата. „Всичко това — пише Г. Димитров — налага на професионалните съюзи и отделните работници и работнички в настоящия момент една извънредно голяма осторожност към стачната борба, предотвратяване на ненавременните, неподготвени и неорганизирани стачки и дори в кръга на възможното известно „стачно въздържане“, докато се подготвят необходимите условия, сили и средства за успеха на стачната борба в даденото предприятие или професия.“⁴⁷

Под ръководството на БРСДП (т. с.) синдикалните секции във Варна, макар малобройни и разстроени, поведоха борба в защита на икономическите интереси на работниците. Професионалните секции проявиха дейност по прилагане закона за заплатите на работниците и служителите от частните предприятия през време на войната, закона за хигиената и безопасността на труда, събиране средства, „помощ през войната“ и пр.

През годините на Първата световна война във Варна се проведе само една стачка. На 30 юни 1917 г. стачкуваха 30 работници от киневирената фабрика. Стачката беше предизвикана от собствениците, които уволниха двама работника, членове на настоятелството на новосформираната професионална секция. На 3 юли стачката беше прекратена с успех за работниците. Уволнените работници бяха върнати на работа, а господарските оръдия уволнени.⁴⁸ В кожарската фабрика също избухна конфликт между работниците и собственика на фабриката.⁴⁹

⁴⁴ Пак там, бр. 264 от 8. III. 1915 г.

⁴⁵ Пак там, бр. 266 от 11. III. 1915 г.

⁴⁶ Пак там, бр. 75 от 10. VII. 1915 г.

⁴⁷ Г. Димитров, съч., т. 3, стр. 179.

⁴⁸ В. „Работнически вестник“, бр. 49 от 5. VII. 1917 г.

⁴⁹ Вж. пак там.

Победата на Великата октомврийска социалистическа революция която намери широк отзвук във Варненския край, даде голям тласък на работническото движение. Непосредствено след войната във Варна беше установен окупационен режим на съглашенските сили, който сериозно накърняваше националното достойнство на трудещите се в града. На 8 декември варненските граждани изслушаха отчета на окръжния съветник Дим. Попов и в съгласуваната резолюция предявиха искане на премахване на цензурата и военното положение, за поевтиняване на живота, издръжка на безработните, премахване на косвените данъци и пр.⁵⁰ Окупационният режим постави БРСДП (т. с.) и професионалните секции във Варна в крайно тежки условия. Беше издадена заповед в осемдневен срок да се събере огнестрелното оръжие, намиращо се в цивилното население.⁵¹ Тези от гражданите, които не изпълняваха горните заповеди, бяха съдени от съглашенския военен съд.⁵² По доноси на варненски реакционери членове на МК на варненската организация бяха многократно арестувани, докато се стигне до затварянето на партийния клуб от 21 февруари до 21 април 1919 год.⁵³ Извънредните мерки на окупационния режим не можаха да задушат революционното движение във Варна. Напротив, завърналите се от фронта тесни социалистични членове на професионалните секции, съмишленици на партията, облягани от идеите на Октомври, се включиха активно в борбата. Революционната вълна увлече работници, селяни, дребни градски съществувания, новници и др. Настъпи подем в дейността на партийната организация и професионалните секции. Ако броят на партийните членове в началото на 1919 год. беше 107, на 1 август същата година достига 214 члена. За същия период броят на професионалните членове от 232 души се увеличи на 864.⁵⁴ След Първия конгрес на БКП (т. с.), който беше про-уведен в края на май 1919 г., стачното движение във Варна получи широк размах.

Още в началото на 1919 г. стачкуваха печатарските работници от печатницата на Добри Тодоров. Тази стачка започна от 27 януари и продължи до 1 април 1919 г., завършвайки с бойкот.⁵⁵ В навечерието на конгреса най-напред стачкуваха учениците от мъжката гимназия.⁵⁶ На 17 май стачкуваха 43 работници и работнички от чувалената фабрика „Кирил“. Стачката се ръководеше с помощта на местния работнически съвет. Благодарение солидарността на работниците тя завърши с успех.⁵⁷ Стачкуваха 70 души работници от циглената фабрика на инж. Хаджистоянов в с. Река Девня,⁵⁸ 60 души келнери и готвачи от бюфета при

⁵⁰ Пак там, бр. 158 от 25. XII. 1918 г.

⁵¹ ЦДИА, ф. 176, оп. 4, арх. ед. 3440, л. 8, Писмо на дивизионния генерал Кретиен, командващ съглашенските сили в България, до к-ра на 26-та дивизия и военната база във Варна.

⁵² Пак там, ф. 174, оп. 4, арх. ед. 3440, л. 1—2, Писмо на окръжния управител—Варна, № 8864 от 21. XII. 1918 г., до м-р председателя—София.

⁵³ ЦПА, ф. 12, оп. 1, арх. ед. 139, л. 2, Отчет на варненската комунистическа организация за второто тримесечие на 1919 г.

⁵⁴ Вж. пак там.

⁵⁵ В. „Работническа защита“, бр. 5 от 18. I. 1918 г. и бр. 1 от 1. I. 1919 г.

⁵⁶ МРД—Варна, инв. № 913, Христо Кукумявков, Спомени.

⁵⁷ В. „Работнически вестник“, бр. 262 от 21. V. 1919 г.

⁵⁸ В. Хаджиниколов и др., цит. съч., стр. 220.

⁵⁹ Вж. П. Близнаков и др., цит. съч., стр. 143.

⁶⁰ Вж. В. Хаджиниколов и др., цит. съч., стр.

морската градина „Грозд“⁶⁰ и хотелиерски работници от хотел „Преслав“.⁶⁰ През юли завърши с успех и стачката на дърводелските работници от работилницата на Вл. Христов.⁶¹ В края на юли стачкуваха работниците от бръснарница „Лукс“ за подобряване на трудовото си положение.⁶² С победа завърши и стачката на работниците във флотската работилница. Исканията на работниците бяха удовлетворени.⁶³

Във връзка с парламентарните избори през август ЦК на БКП (т. с.) насрочи на 27 юли голяма политическа акция с едnodневна стачка и протестна демонстрация, насочена срещу реакционната политика на коалиционното правителство. Въпреки предохранителните мерки от страна на полицията, на площад „Арабаконак“ — Варна (близо до днешното училище „Йордан Ноев“) беше проведен 15-хиляден митинг, на който речи произнесоха д-р Исаков, Дим. Попов и Рад. Крайчев.⁶⁴ Беше приета резолюция за премахване на цензурата и военното положение. По повод акцията на 27 юли в „Радикалска борба“ — Варна пише: „На 27 т. м. те (комунистите — бел. К. С.) тъкмят да устроят в цялата страна улични манифестации, да обявят общи стачки и да играят на болшеvizъм и водевилски революции...“⁶⁵

В проведените парламентарни избори на 17 август 1919 г. БКП (т. с.) във Варна получи 2613 гласа и се наложи като първостепенна политическа сила.⁶⁶ За народен представител от Варна беше избран видният деец на варненското работническо и социалистическо движение Дим. Попов, докато буржоазните партии не можаха да изпратят в НС нито един представител.⁶⁷

Съставеното след изборите коалиционно правителство начело с Ал. Стамболийски не беше в състояние да се справи с тежките последици от войната, да ограничи спекулата и корупцията. Трудещите се от гр. Варна продължиха икономическата и политическа борба срещу буржоазията. В края на годината бяха проведени няколко стачки. На 6 октомври 1919 год. беше обявена обща печатарска стачка за прилагане на общата тарифа, в която участваха 71 работници.⁶⁸ Печатарската стачка се водеше с голяма упоритост и себеотрицание от страна на печатарските работници. Тя продължи до 14 ноември. Благодарение проявената пролетарска солидарност и високо съзнание от страна на печатарските работници стачката завърши с пълен успех.⁶⁹ Печатарите-собственици приеха исканията на работниците, с изключение на собственика Кънчо Николов, който прие условията по-късно.⁷⁰

⁶¹ Пак там, стр. 210.

⁶² В. „Работнически вестник“, бр. 20 от 31. VII. 1919 г.; също В. Хаджиниколов и др., цит. съч., стр. 219.

⁶³ В. „Работнически вестник“, бр. 24 от 5. VIII. 1919 г.; също В. Хаджиниколов и др., цит. съч., стр. 218.

⁶⁴ В. „Работнически вестник“, бр. 23 от 4. VIII. 1919 г.; Хр. Христов, Революционната криза в България през 1918—1919 г., С., 1957 г., стр. 445.

⁶⁵ В. „Радикалска борба“, бр. 4 от 26. VII. 1919 г.

⁶⁶ МРД — Варна, п. № 9, Сведения на Хр. Мирски за резултатите от проведените парламентарни избори във Варна.

⁶⁷ Вж. пак там.

⁶⁸ В. „Работнически вестник“, бр. 77 от 2. X. 1919 г. и бр. 94 от 28. X. 1919 г.; също в. „Железничарска борба“, бр. 53 от 7. X. 1919 г.

⁶⁹ Вж. пак там.

⁷⁰ В. „Работнически вестник“, бр. 109 от 15. VI. 1919 г.

На 30 октомври с. г. избухна стачка на целия персонал на хотел „Преслав“, ръководена от келнеро-готварската секция.⁷¹ Няколко дни преди обявяването на стачката работниците узнаха, че господарят търси заместници, за да предотврати стачката. На 29 октомври под ръководството на Д. Кондов работниците решиха да действуват организирано и провалят провокациите на собственика. Те обявиха стачка и предявиха следните искания: увеличаване на заплатите, подобряване на храната, прилагане на 8-часов работен ден и седмична почивка на всички работници, приемане всички стачници обратно на работа и заплащане на стачните дни.⁷² В края на ноември завърши успешно стачката на мелничарските работници от мелница „Сила“.⁷³ През първата половина на декември завърши с успех и стачката на дърводелските работници от работилницата на Вл. Христов.⁷⁴

През периода на следвоенната революционна криза влиянието и авторитетът на варненската организация на БКП значително пораснаха. Това най-добре пролича през време на общинските избори на 7 декември 1919 г. В тях варненските комунисти получиха 3849 гласа, партиите на блока — 3694, широките социалисти — 857, генадиевисти — 386 и тончевисти — 350 гласа.⁷⁵ От всичко 24 мандата 12 бяха на комунистите. Над общината се развя знамето на Варненската комуна. Завладяването на общинската власт от комунистите се отрази благотворно върху развитието на работническото движение във Варненския край. Комуната пое защитата на градската беднота, подпомагаше разрешаването на конфликтите между господари и работници в полза на последните, оказваше материална помощ на стачниците и пр.

Класовата борба във Варна се разви с най-голяма ожесточеност през време на транспортната стачка, която се проведе в края на 1919 г. и началото на 1920 год. Условието за избухване на стачката назряваха още през лятото на 1919 г. Правителството извършваше подготовка за намаляване и на без това ниските заплати на железничарите, предприемаха се масови уволнения на работниците. Беше необходимо работническата класа да излезе в настъпление. Силите на транспортните работници обаче бяха разединени. Докато Синдикатът на транспортните работници влизаше в състава на ОРСС и се намираше под ръководството на БКП, то останалите три организации — Българският железничарски съюз (БЖС), Телеграфопощенският съюз (ТПС) и Локомотивната организация (ЛО) — бяха изключително под влияние на широките социалисти. На общо събрание, състояло се на 5 юни в София, трите съюза (СТР, БЖС и ЛО) гласуваха резолюция, с която се задължаваха да водят съвместна борба в защита интересите на работниците.⁷⁶ На дело широките социалисти правеха всичко възможно, за да провалят взетите решения. Под натиска на собствените си членове БЖС, ТПС и ЛО приеха предложението на СТР за изграждане на общ комитет за съвместна борба. В този дух беше

⁷¹ В. „Келнеро-готварски глас“, бр. 13 от 1. XI. 1919 г.; също в. „Работнически вестник“, бр. 77 от 8. X. 1919 г.

⁷² Вж. пак там, бр. 14 от 15. XI. 1919 г.

⁷³ В. „Варненски работник“, бр. 17 от 25. XI. 1919 г.; също МРД—Варна, инв № 1510, Дончо М. Райнов, Спомени.

⁷⁴ В. „Варненски работник“, бр. 135 от 17. XII. 1919 г.

⁷⁵ В. „Работнически вестник“, бр. 127 от 8. XII. 1919 г.

⁷⁶ В. Хаджиниколов и др., цит. съч., стр. 225.

прието и окръжно № 1. Борбата на транспортните работници назряваше, създаваше се психологическа подготовка за стачката. За да отклонят или забавят нейното избухване, те поискаха общият комитет да проведе референдум.

В гр. Варна още в началото на м. декември започна раздвижването на работниците. На голямо протестно събрание, насрочено срещу военното положение и цензурата, беше гласувана резолюция.⁷⁷ На референдума във Варна от гласувалите 629 работници само 48 души се обявиха против стачката.⁷⁸ Резултатите от референдума бяха поразяващи за опортюнистите.

Коалиционното правителство начело с Ал. Стамболийски пристъпи към конкретни действия. През октомври министърът на железниците М. Турлаков изпрати телеграма до гарите, телеграфопощенските станции, жп. депа и пр., в която предупреждаваше, че в случай на стачка транспортните работници ще бъдат уволнявани, давани под съд и разстрелвани.

Борбата на транспортните работници достигна кулминационната си точка на 24 декември — деня на откриване на Народното събрание. Комunistическата партия призова работническата класа на обща протестна едnodневна стачка и масова демонстрация.⁷⁹ На 20 декември министърът на железниците М. Турлаков изпрати телеграма до своите подведомствени, като ги приканваше „... да не се поддават на противозаконни покани и да не се отклоняват от службата си, защото иначе ще бъдат смятани за самоволно напуснали длъжността си...“⁸⁰

Реакционната буржоазия и десните елементи на БЗНС във Варна предприеха контрамерки за осуетяване на демонстрацията. Те пуснаха зловердни слухове из окръга, че работниците в града се канели да разбият банките, да отнемат храните на селяните, да направят жените общи и пр.⁸¹ В деня на демонстрацията те призоваха оранжевата гвардия от близките села с цел да потопят в кръв мирната демонстрация на работниците. Тези нелепи измислици бяха опровергани от в. „Варненска поща“, който писа, „че стачниците са високо интелигентни хора и не се ръководят от никакви разбойнически и грабителски инстинкти“.⁸² Въпреки забраняването на акцията от страна на правителството, в нея участваха близо 20 000 души. По този повод в. „Варненски работник“ писа: „Като по някакво вълшебство за страничния наблюдател, в едно късо време на площад „Арабаконак“ се стече грамадно множество работници, за да протестира против безгрижното отнасяне на правителството, буржоазията и местната власт към жизнените въпроси на трудещите се маси.“⁸³ Пред величественния митинг на площада пламенна реч в защита на транспортния пролетариат произнесе Рад. Крайчев. Той осъди съглашателската политика на земеделското правителство с буржоазията. След митинга величествената манифестация със знамена, плакати начело с МК на партията и МСС с всички синдикални секции се отправи към ул. „Владислав“ (сега

⁷⁷ ЦДИА, ф. 173, оп. 3, арх. ед. 2061, л. 181.

⁷⁸ В. „Варненски работник“, бр. 12 от 2. X. 1919 г.

⁷⁹ В. „Работнически вестник“, бр. 140 от 23. XII. 1919 г.

⁸⁰ МРД — Варна, инв. № 536, л. 3, 4, 6, 7, 8.

⁸¹ В. „Варненска поща“, бр. 92 от 27. XII. 1919 г.

⁸² Вж. пак там.

⁸³ В. „Варненски работник“, бр. 27 от 26. XII. 1919 г.

бул. „К. Маркс“). На площад „Мусалла“ (сега пл. „9 септември“) се състоя митинг. На балкона на общината произнесоха речи Дим. Кондов и нар. представител Дим. Попов.⁸⁴ В същото време широките социалисти свикаха събрание в зала „Съединение“, на което говори Дим. Димитров. След събранието манифестацията на широките социалисти премина също по ул. „Владислав“ и пред зданието на Д. Манов говори Ал. Димитров.⁸⁵ По този начин още в началото на стачката транспортният пролетариат във Варна се оказа разединен. Огромното болшинство от работниците тръгнаха след Комунистическата партия, която последователно защитаваше техните интереси. Незначителна част от работниците следваха широките социалисти, които правеха всичко възможно да осуетят стачката да провалят борбата на транспортните работници.

В демонстрацията, организирана от БКП (т. с.), участваха не само работници, но много служители, учители, дребни собственици и значителна част от буржоазията преминаха в защита справедливите искания на транспортните работници. В телеграмата на началника на варненската телеграфопощенска станция до София се съобщава, че почти всички чиновници и служители напуснали работа и участвували в демонстрацията. В 6 часа следобед всички служители отново се върнали на работа.⁸⁶ На следващия ден 25 декември е получена телеграма, подписана от Ал. Стамболийски, в която се разпорежда всички държавни и общински служители, участвували в демонстрацията, да бъдат уволнени.⁸⁷ В отговор на дръзките предизвикателства от страна на правителството на 25 декември 1919 год. железничарите в София и миньорите в Перник стачкуваха. Стачката във Варна избухна още на 24 декември в 5 часа следобед. В нея участваха всички железничари и телеграфопощенски работници на брой 1352 души, от които само 4 изменници.⁸⁸ Стачкуваха железничарите от гара Провадия, Синдел, Новградец (сега с. Суворово), Ново село (сега с. Дългопол) и др.⁸⁹ В позива на група стачници се казва, че Пловдив, Ямбол, Бургас, Варна, Г. Оряховица и др. са в стачка, като се призоваваха работниците да подкрепят борбата на стачниците.⁹⁰

Правителството взе бързи мерки срещу „вътрешните врагове“ и призова оранжевата гвардия от селата за смазване на стачката. Благодарение на широката разяснителна работа на партията селяните се разотидоха в селата. В писмото на началника на т. п. станция — Варна от 29 декември до окръжния управител се съобщава, че чиновниците от станцията продължават стачката и отказват да се завърнат на работа.⁹¹ Пощата преустанови всякаква дейност. На 29 декември в пощата беше окачено обявление, в което се съобщаваше, че частните телеграми и частните междуградски разговори се спират. Беше преустановена работата и на паричната служба.⁹² В телеграма до София от същата дата се съобщаваше, че, с изключение на двама чиновници, четири чистачки,

⁸⁴ В. „Варненска поща“, бр. 90 от 26. XII. 1919 г.

⁸⁵ Вж. пак там.

⁸⁶ МРД — Варна, инв. № 536, л. 11.

⁸⁷ В „Работнически вестник“, бр. 8 от 3. VI. 1920 г.

⁸⁸ ЦПА, ф. 36, оп. 1, арх. ед. 169, л. 13.

⁸⁹ Вж. пак там.

⁹⁰ Пак там, арх. ед. 163, л. 1.

⁹¹ МРД — Варна, инв. № 537, л. 20.

⁹² Вж. пак там, инв. № 536, л. 19.

всички служители продължаваха да стачкуват.⁹³ Бяха заставени да започнат работа всички служители, намиращи се в отпуск, но въпреки заканите, нито един работник не изпълни заповедта.⁹⁴ В стачката участваха всички ж. п. работници.

С обявяването на стачката началникът на гарнизона във Варна издаде заповед, с която нареждаше да бъдат затворени до второ нареждане всички кафенета, локали, сладкарници, кръчми, партийни клубове и пр.⁹⁵ След като властта не можа да намери стачкозаместници из средите на БЗНС и да нормализира движението, правителството прибегна до военизиране на всички служители и чиновници. Съгласно телеграмата на министъра на войната началникът на IV дивизионна област назначи военни лица за командири на жп. район и телеграфен район.⁹⁶ Командирът на телеграфния район разпреди всички чиновници да се мобилизират и облекат при близките войскове части и се върнат на работа на досегашните им места.

Транспортната стачка във Варненския край се развиваше и ръководеше от Българската комунистическа партия. Начело на стачката стоеше общ стачен комитет в състав: Гено П. Гюмюшев, Бойчо Иванов, Васил Добрев, Христо Киселов, Стефана Томова и Серги Тодоров — всички членове на Комунистическата партия.⁹⁷ Имаше изградени стачни комитети: в пристанището в състав Коста Стоянов, Иван Иванов, Тодор Христов, Чернаев, Василев и Ж. Дикиджиев; на гарата в жп. депо — Бойчо Иванов, Васил Добрев, Христо Киселов, Страшимир Ризов, Стою Иванов (брат на Антон Иванов — началник влак, починал). От жп. гара в стачния комитет влизаха Ненко Загорски, а от поддържането Христо Киселов, Давид Перов, Лука Василев — всички членове на Транспортния съюз. Представители на широките социалисти в стачния комитет бяха Антон Николов, Иван Златарски, Кьосев и др.⁹⁸ В стачния комитет на пощенци влизаха: Гено П. Гюмюшев, Васил Цветков, Вълчанов и Серги Тодоров.

По решение на ЦК на БКП (т. с.) и Синдикалния комитет на ОРСС на 29 декември беше обявена за пръв път в нашата страна обща едноседмична политическа стачка. От името на стачниците парламентарната група на Комунистическата партия внесе предложение в НС за вземане на бързи мерки от страна на правителството за поевтиняване на хляба, храната, облеклото, отоплението, премахване на военното положение, военното правосъдие и цензурата, удовлетворяване исканията на транспортните и държавните работници, премахване контрареволуционната дейност на правителството срещу младата Съветска република.⁹⁹

Във Варненския край в подкрепа борбата на транспортните работници стачкуваха пристанищните работници, държавните и общинските служители, търговските работници от частни фирми, учителите от основните училища, гимназиите и пр.¹⁰⁰ Към транспортната стачка се присъе-

⁹³ Вж. пак там, л. 18.

⁹⁴ Вж. пак там, л. 81.

⁹⁵ В. „Варненска поща“, бр. 91 от 26. XII. 1919 г.

⁹⁶ МРД — Варна, инв. № 536, л. 22.

⁹⁷ МРД — Варна, инв. № 1482, Васил Добрев, Спомени.

⁹⁸ Вж. пак там.

⁹⁹ ЦПА, ф. 36, оп. 1, арх. ед. 52, л. 2, Стачен бюлетин № 2 от 30. XII. 1919 г.

¹⁰⁰ Вж. Др. Коджеиков, Страници из борбите на телеграфопощенци, С., 1958 г., стр. 141; Г. Димитров, съч., т. 5, стр. 232—234.

диниха и работниците от келнеро-готварската секция.¹⁰¹ Стачката парализира целия стопански живот в града, създаде големи трудности по транспорта и съобщенията. През време на цялата стачка от гр. Варна не замина нито един влак, не беше подадена нито една телеграма, не бе изпратен нито един запис. На пристанището чакаха 24 парахода за разтоварване и товарене. Много чуждестранни параходи бяха принудени да разтоварят стоките си в румънски пристанища. Капитанът на френския кораб „Френсине“ изрази възхищението си от солидарността на варненските пристанищни работници.¹⁰² Борбата на пристанищните работници беше косвена подкрепа на младата Съветска република. Под лозунга „Долу ръцете от Съветска Русия“ пристанищните работници във Варна отказаха да товарят оръжие, предназначено за армията на Деникин.¹⁰³

Правителството направи опит да създаде самолетна връзка между София—Варна, но изпратените на 30 декември два самолета не изпълниха задачата си.¹⁰⁴ Бяха назначени за чиновници и работници в пощата, жп. депо и пр. доверени на БЗНС хора, които бяха без каквато и да е квалификация и фактически не можаха да приведат транспорта в движение. Комендантската власт в т. п. станция — Варна постави в безлично положение началника ѝ.¹⁰⁵ Телеграфът и телефонът се обслужваха от войници и насила докарани работници. По нареждане на правителството бяха принудително извадени от държавните квартири семействата на всички стачници и оставени на произвола на съдбата. Извършената военна мобилизация не сломи волята на стачниците за борба. Във Варна броят на стачконарушителите варираше между 4 и 10 души.¹⁰⁶ Въз основа телеграма на Главната дирекция от 11 декември 1920 г. началникът на т. п. станция—Варна прекрати отпуските на всички служители, като се правеха отчаяни опити да бъдат заставени да работят.¹⁰⁷ Флотските казарми и казармите на 8-ми пехотен полк бяха препълнени с арестувани стачници.¹⁰⁸ Те бяха подлагани на физически и морален тормоз, карани насила да подписват унижителни декларации, да станат стачкоизменници. Комунистическата партия във Варна поддържаше високо класовото съзнание на стачниците и властта беше безсилна да сломи борческия им дух. На 25 януари 1920 г. беше направен опит стотина души във Варна да се облекат във войнишки дрехи и изпратят на работа. При техния категоричен отказ да изменят на борбата срещу тях беше насочен взвод въоръжени войници.¹⁰⁹ При команда за стрелба пред строя се изправи старият пощенски работник Владо Иванов, поборник от Освободителната война, и заяви: „... войници, среляйте срещу баща си, затуй че иска да нахрани своите деца“. От името на стачниците той изрази готовността на работническата класа във Варна да доведе борбата до пълна по-

¹⁰¹ В. „Келнеро-готварски глас, бр. 5 от 15. IV. 1920 г.

¹⁰² ЦПА, инв. № 150, Тодор Чернаев, Спомени.

¹⁰³ Пак там, инв. № 261, Никола Пенев, Спомени.

¹⁰⁴ ЦПА, ф. 36, оп. 1, арх. ед. 52, л. 1, Стачен бюлетин № 2 от 30. XII. 1919 г.

¹⁰⁵ МРД — Варна, инв. № 538, л. 36, 37, Писмо на началника на т. п. станция от 3. I. 1920 г. до Дирекцията на персонала — София.

¹⁰⁶ ЦПА, ф. 36, оп. 1, арх. ед. 169, л. 13, Стачен бюлетин от 20. I. 1920 г.; също арх. ед. 55, л. 1, Бюлетин № 10 от 10. I. 1920 г.

¹⁰⁷ МРД — Варна, инв. № 536, л. 81.

¹⁰⁸ Пак там, инв. № 1482, Васил Добрев, Спомени.

¹⁰⁹ ЦПА, ф. 36, оп. 1, арх. ед. 169, л. 13, Стачен бюлетин от 20. I. 1920 г.

беда. При това героично държане на стачниците войниците засрамени навеждат пушки и последва командата „кръгом“.¹¹⁰

Варненската партийна организация и стачният комитет извършиха огромна работа по подготовката и провеждането на стачката. По указание на ОРСС във всяко предприятие и учреждение стачниците бяха разделени на десеторки с отговорник.¹¹¹ Ежеседмично, а при нужда и по-често десетниците се свикваха на съвещание, уведомяваха се по важни решения за хода на стачката, получаваха помощи за стачниците, литература и други агитационни материали. Варненската организация на БКП организира по градове и села голяма помощна акция в подкрепа на стачниците. Женската комисия пусна команди, които събираха помощи, обхождаха семействата на стачниците, раздаваха им подаръци, насърчаваха ги в борбата.¹¹² Много комунисти и съмишленици на партията приютиха в своите домове децата на стачниците, поеха издържката им за цели месеци. Партийната организация пусна подписка за събиране помощи за стачниците. Помощи в натура прииждаха и от комунистическите групи във варненските села. До 25 януари 1920 г. в помощ на стачниците бяха предадени 2000 кг хляб, 200 кг боб, картофи и 70 кола дърва.¹¹³ Морална и материална помощ на стачниците-железничари и учители оказаха комунистическите групи в селата Суворово (Козлуджа), Чернево (Карахюсеин), Синдел и др.¹¹⁴ Най-осезателна обаче беше помощта на стачниците от страна на Варненската комуна. Провъзгласена през първите дни на стачката (29 декември 1919 г.), комуната изцяло пое грижата за настаняването и изхранването на стачниците. С колата на пожарната команда беше пренесен багажът на изхвърлените от държавните жилища стачници и настанени на квартири и в обществени сгради.¹¹⁵ Постоянното присъствие на комуната със съгласието на училищното настоятелство освободи училищата „Климент“, „Славейков“ и др. за семейства на стачниците.¹¹⁶ Комуната осигури безплатни купони за хляб на всички стачнически семейства, организира кухни за изхранване на стачници и техните семейства, откри няколко фурни, снабдяваше стачниците с безплатно гориво от общинското сечище. В стопанските предприятия на комуната като сечището, лозовия расадник, зеленчуковите градини и пр. бяха настанени на работа много стачници. На заседанието си от 31 януари 1920 г. общинският съвет във Варна под председателството на кмета на комуната Д. Кондов взе решение да се настоява за прекратяване на стачката, „като се удовлетворят справедливите искания на стачниците“.¹¹⁷ Срещу предложението за подкрепа на стачниците се опълчиха почти всички буржоазни съветници, но за сметка на това то получи пълна поддръжка от съветниците-комунисти. В своето изказване съветникът Дим. Попов заяви, че „...население и стачници се намират под мощната

¹¹⁰ Пак там, инв. № 179, Йордан Петров, Спомени; също Хр. Христов пос. съч., стр. 552—553.

¹¹¹ Пак там, ф. 36, оп. 1, арх. ед. 58, л. 1, Окръжно ОРСС от 20. 1. 1920 г.

¹¹² МРД — Варна, инв. № 707, Величка Патронска, Спомени.

¹¹³ ЦПА, ф. 36, оп. 1, арх. ед. 169, л. 13, Стачен бюлетин от 20. 1. 1920 г.

¹¹⁴ МРД — Варна, Доклад „40 години партийна организация в с. Суворово“, л. 7; също Доклад „40 години БКП в с. Чернево“.

¹¹⁵ ЦПА, ф. 36, оп. 1, арх. ед. 169, л. 10, Централен стачен комитет, бюлетин № 7 от 9. 1. 1920 г.

¹¹⁶ МРД — Варна, Петър Попов, Спомени.

¹¹⁷ Пак там, Протоколи на Варненската комуна, прот. № 10, решение 49.

закрила на Варненския общински съвет¹¹⁸. В позив, издаден от Синдикалния комитет—София по повод стачката, се казва: „Градските комунистически съвети в Плевен, Русе, Пловдив, Варна, Сливен и пр. взеха под свое покровителство стачниците, настаняха на квартири изгонените от държавни жилища техни жени и деца и им оказаха най-широко морално и материално съдействие в борбата“¹¹⁹.

През целия януари и втората половина на февруари стачката продължаваше. На варненската гара нямаше нито една годна машина, не замина нито един влак. Още в началото на февруари коалиционното правителство начело с Ал. Стамболийски излезе в настъпление срещу стачката. С едно незначително болшинство правителството прокара в дневния ред въпроса за стачката, с което бяха узаконени всички бруталности на властта спрямо стачниците.¹²⁰

На 15 февруари 1920 г. в бюлетина на централния стачен комитет се съобщаваше, че Телеграфо-пощенският съюз, Локомотивната организация и по-голямата част от Железничарския съюз настояват за прекратяване на стачката. Въпреки изключителната солидарност на работническата класа, проявена най-ярко в провинцията, поради липса на общ централен стачен комитет десните елементи в работническото движение проявиха малодушие, политическа неустойчивост и колебание и в крайна сметка провалиха стачката.¹²¹ Трите ръководни централи—централният стачен комитет на БКП (т. с.), акционният комитет на широките социалисти и стачният комитет на ЛО не можаха да осигурят единомислие и единодействие, правилното водене на стачката и довеждането ѝ до победен край.¹²² Безусловната капитулация пред правителството на 19 февруари според Г. Димитров се дължеше преди всичко „... на липса на единство в организацията и ръководството на борбата, както и измяната, извършена в централното ѝ ръководство“¹²³.

Въпреки поражението на транспортната стачка, 55-дневната жестока борба на трудещите се против капитализма повиши тяхното класово съзнание и недвусмислено показва, че без единство, солидарност и здрава работническа организация не е възможно завоюването и на най-малката победа на работниците. През време на стачката комунистическата организация във Варна натрупа богат революционен опит. За пръв път тя заедно с цялата партия ръководеше масова политическа стачка, което спомогна да се свърже по-тясно с народните маси, да възприеме нови форми и методи на работа.

Транспортната стачка предизвика дълбока криза в буржоазния лагер. Огромното болшинство от българското население—работници, голяма част от селяните, дребната градска буржоазия и пр.—защити справедливата борба на транспортния пролетариат. Старите буржоазни партии, страхувайки се за съдбата на капитализма и от неудържимия ход на пролетарската революция, бяха принудени да отстъпят, за да се предпазят от гнева на народните маси. Те временно слязоха от политическата

¹¹⁸ Пак там.

¹¹⁹ ЦПА, ф. 36, оп. 1, арх. ед. 61, л. 1; също Г. Димитров, съч., т. 5, стр. 323.

¹²⁰ Пак там, арх. ед. 169, л. 17, Стачен бюлетин от 4. II. 1920 г.

¹²¹ Вж. пак там.

¹²² В. „Варненски работник“, бр. 43 от 25. II. 1920 г.

¹²³ Г. Димитров, съч., т. 5, стр. 235.

сцена, за да дадат през март 1920 г. окончателно властта на БЗНС на чело с Ал. Стамболийски.

След транспортната стачка настъпи известно затишие в революционното движение. Настъпилото оживление на промишлеността обхвана само някои отрасли, които през време на войната продължаваха да работят. Инфлацията на българския лев, стопанската разруха и масовата безработица затрудняваха до голяма степен развитието на стачната борба.¹²⁴ Прехраната на варненските работници и дребната градска буржоазия се утежняваше от големия прилив на бежанци от Добруджа, Беломорска Тракия и Македония и от настаняването в града на 7—8 хиляди руски белоемигранти.

На 7 май 1920 г. избухна стачка на всички работници в съединените тютюневи фабрики, която завърши с частичен успех.¹²⁵

За да предпази работниците от прибързани и лошо организирани стачки, XII конгрес на ОРСС, който се проведе в края на септември 1920 г., издаде директива по стачките. В директивата се казва: „Към стачка се прибегва само когато се окаже абсолютно необходимо за защита работническите интереси...“¹²⁶ Професионалните секции не можеха да обявят стачка, без да са получили разрешение от Централното настоятелство.

След известно затишие в края на октомври с. г. избухна конфликт между печатарите-собственици и работниците, който завърши с пълен успех за работниците.¹²⁷ В края на ноември стачкуваха учениците от търговското училище. Те излязоха с искане да бъдат уволнени двама учители-реакционери. Липсват обаче данни за резултата от стачката.

Постигнатата победа на печатарските работници през октомври не беше за дълго. В началото на ноември печатарите-собственици локаутираха своите работници, като ги заместиха с такива от София.¹²⁸

През втората половина на 1921 г. светът беше разтърсен от нова икономическа криза, която обхвана и България. Разстроена още през време на войната промишленост и изостаналото селско стопанство не бяха конкурентноспособни на външния пазар. Стоките на тютюневата и брашнената промишленост не се купуваха на турския пазар, тъй като бяха изместени от по-евтини западноевропейски стоки. Варна загуби своето място като важен пристанищен и външноекспортен център. Превозването на зърнени храни и колониални стоки беше намалено 3—4 пъти в сравнение с 1919 г.¹²⁹ Безработицата в града взе баснословни размери и обхвана най-вече пристанищните работници. Ако през 1919-1920 г. на варненското пристанище работеха към 900 души,¹³⁰ то през 1921 г. броят на работниците спадна на 650 души.¹³¹ През зимния сезон двата тютюневи склада бяха затворени и работниците оставени на произвола на съдбата.¹³² Във в. „Работнически вестник“ се появи съобщение за масова

¹²⁴ В. „Работнически вестник“, бр. 67 от 25. IX. 1920 г., Директива по стачките.

¹²⁵ В. „Варненски работник“, бр. 58 от 8. V. 1920 г.; също вж. В. Хаджиниколов и др., цит. съч., стр. 259.

¹²⁶ В. „Работнически вестник“, бр. 67 от 25. IX. 1920 г., Директива по стачките.

¹²⁷ Пак там, бр. 92 от 25. X. 1920 г.

¹²⁸ Пак там, бр. 126 от 6. XII. 1920 г.

¹²⁹ В. „Транспорт“, бр. 30 от 10. X. 1921 г.

¹³⁰ Пак там.

¹³¹ Пак там, бр. 1 от 20. XII. 1920 г.

¹³² В. „Варненски работник“, бр. 14 от 31. XII. 1921 г.

безработица във Варна.¹³³ В анкетата, проведена от Варненската комуна на 16 февруари 1921 г., се установи, че от всички работници в града 21,7% са безработни.¹³⁴ Това означаваше, че всеки пети работник в града беше без работа. Безработицата обхващаше най-вече общите работници — 38 %, занаятчийските — 20,25 %, търговските служители — 16,2% и др.

След незаконното разтуряне на Варненската комуна през май 1921 г. буржоазната власт безпричинно уволни 150 чиновници от общината.¹³⁵ По този повод уволнените работници отправиха протест до тричленната комисия, в който изразиха своето възмущение срещу своеволията на буржоазията.¹³⁶

През втората половина на 1921 г. във Варна настъпи остра хлебна криза. Снабдяването на 40 хиляди граждани с евтин хляб беше прекъснато поради разтурянето на комуната.¹³⁷ Едрите варненски търговци промениха теглото и цената на хляба,¹³⁸ повишиха цените на всички продукти за широко потребление.¹³⁹

Варненските комунисти поведоха смела борба за премахване на хлебната криза. Вестник „Варненски работник“ писа: „Нека 40 000 гладни гърла във Варна проведат решителна борба срещу спекулантите и техните покровители — десни и леви политически котерии.“¹⁴⁰ Окръжният комитет на БКП (т. с.) — Варна издаде позив, озаглавен „Вместо евтин хляб червиво брашно и скъп хляб с червеи“.¹⁴¹ На публично събрание, свикано на 18 септември 1921 г., от името на комунистическите професионални секции говори нар. представител Др. Коджейков.¹⁴² Беше гласувана резолюция против поскъпването на хляба и на другите стоки от първа необходимост.

През 1921 г. във Варна беше проведена само една стачка на параход „Фердинанд“ и един локаут в кинотеатър „Лада“, за които липсват подробни данни.¹⁴³

След затишието на стачните борби през 1920—1921 г. още в началото на 1922 г. настъпи стачен подем. Най-напред обявиха стачка печатарските работници-графици.¹⁴⁴ Работниците предявиха искания за повишаване заплатите и плащане данък занятие от господарите. След отказа на господарите на 6 февруари стачкуваха всички печатарски работници.¹⁴⁵ В стачката участваха работници от 5 печатници и тя се превърна в обща печатарска стачка. Борбата на стачниците продължи до 21 февруари и завърши с пълен успех. Бяха увеличени надниците със 170%.¹⁴⁶

¹³³ В. „Работнически вестник“, бр. 12 от 16. VI. 1921 г.

¹³⁴ В. „Варненски работник“, бр. 10 от 13. VII. 1921 г.

¹³⁵ Пак там, бр. 6 от 15. VI. 1921 г., заб. Между уволнените чиновници бяха активните комунисти: Петър Златев, Димка Гр. Чочева, Стефан Бургуджиев, Борис Чехларов, Андрей Пенев, Стоян Мирински и др.

¹³⁶ Пак там, бр. 7 от 18. VI. 1921 г.

¹³⁷ Пак там, бр. 11 от 18. VI. 1921 г.

¹³⁸ Пак там, бр. 13 от 24. VII. 1921 г.

¹³⁹ Пак там, бр. 12 от 21. VII. 1921 г.

¹⁴⁰ В. „Варненски работник“, бр. 11 от 17. VII. 1921 г.

¹⁴¹ ОДА — Варна, ф. 98, оп. 1, арх. ед. 2, л. 1.

¹⁴² В. „Варненски работник“, бр. 17 от 17. IX. 1921 г.; също в. „Транспорт“, бр. 29 от 1. X. 1921 г.

¹⁴³ Вж. В. Хаджиниколов и др., пос. съч., стр. 273.

¹⁴⁴ В. „Работнически вестник“, бр. 182 от 7. II. 1922 г.

¹⁴⁵ Пак там, бр. 184 от 9. II. 1922 г.

¹⁴⁶ Пак там, бр. 194 от 21. II. 1922 г.; също статистика на стачките и локаутите в царство България през 1922 г., С., 1925 г. стр. 16.

На 10 февруари 7 души келнери от обществения стол обявиха стачка поради нередовното изплащане заплатите на работниците от страна на господарите-хотелиери. Под ръководството на МГС и Комунистическата партия стачката завърши успешно и исканията на работниците бяха удовлетворени.¹⁴⁷ За повишаване заплатите на матросите в началото на март беше проведена стачка на параход „Фердинанд“, която завърши с частичен успех.¹⁴⁸ Избухналият конфликт между хлебарските работници и господарите на 28 март прерасна в стачка. Работниците предявиха искания за високо възнаграждение на техния труд.¹⁴⁹ Стачката завърши на 13 април с успех за работниците.¹⁵⁰ На 14 март 1922 г. келнеро-готварската секция изпрати протест до министъра на търговията, промишлеността и труда, в който настояваше да не се приемат на работа от господарите келнери-белоемигранти (предимно жени с лошо поведение), които не само оставяха без работа класоосъзнатите работници, но бяха носители на най-различни пороци.¹⁵¹ На 17 май стачкуваха 120 души строителни работници, между които много руски белоемигранти. Предявените от тях искания за увеличаване на надниците от 40 на 50 лв. бяха частично удовлетворени, тъй като предприемачите възнамеряваха да приемат на работа нова група руски бежанци, и затова стачниците прибегнаха до компромиси.¹⁵² На 15 март между работниците от ресторантите „Морска градина“, „Грозд“, „Златна котва“ и господарите избухна конфликт във връзка с назначаването на работниците за курортния сезон.¹⁵³ Исканията на работниците бяха за по-сносно заплащане на готвачи и келнери. Благодарение проявената солидарност на работниците от келнеро-готварската секция конфликтът, който продължи месец и половина, завърши с частичен успех. Бяха скъсани неблагоприятните за работниците договори.¹⁵⁴ След скъсването на договора обаче последва локаут от страна на господарите. На 1 август бяха уволнени 30 души работници.

През юни избухнаха конфликти между сладкарските работници, бръснарските работници и техните господари,¹⁵⁵ а през юли между пристанищните работници и портовото управление.¹⁵⁶

На 14 март печатарските работници от печатница „Зора“ обявиха стачка за увеличаване на заплатите. Стачката завърши на 22 август с пълен успех за работниците и 150% увеличение на заплатите.¹⁵⁷ Два месеца след прекратяване на стачката между работниците и собственика-печатар възникна отново конфликт.¹⁵⁸ На 3 ноември избухна конфликт между портовото управление и екипажите на търговските кораби във връзка с

¹⁴⁷ В. „Келнеро-готварски глас“, бр. 3 от 1. III. 1922 г.

¹⁴⁸ В. „Работнически вестник“, бр. 209 от 11. III. 1922 г.

¹⁴⁹ Пак там, бр. 221 от 25. III. 1922 г. и бр. 224 от 29. III. 1922 г.; също в. „Варненска поща“, бр. 817 от 29. III. 1922 г.

¹⁵⁰ В. „Работнически вестник“, бр. 23 от 6. IV. 1922 г. и бр. 238 от 18. IV. 1922 г.

¹⁵¹ В. „Келнеро-готварски глас“, бр. 4 от 1. IV. 1922 г.

¹⁵² В. „Транспорт“, бр. 16 от 1. VI. 1922 г.

¹⁵³ В. „Келнеро-готварски глас“, бр. 5 от 1. V. 1922 г. и бр. 7 от 20. VI. 1922 г.

¹⁵⁴ В. „Работнически вестник“, бр. 17 от 10. VII. 1922 г.

¹⁵⁵ Пак там, бр. 280 от 10. VI. 1922 г.

¹⁵⁶ Пак там, бр. 20 от 13. VII. 1922 г.

¹⁵⁷ Пак там, бр. 48 от 15. VIII. 1922 г., бр. 50 от 17. VIII. 1922 г. и бр. 56 от 24. VIII. 1922 г.

¹⁵⁸ Пак там, бр. 129 от 21. XI. 1922 г.

опитите да се въведе нов правилник на моряците.¹⁵⁹ В края на 1922 г. избухнаха стачки на работниците в кожарската фабрика „Надежда“ и в мелница „София“, за които липсват данни.¹⁶⁰

През 1923 г. стачната вълна рязко спадна. През цялата година във Варна не беше проведена нито една стачка. Само през януари беше отбелязан конфликт между работниците и собственика за увеличаване на заплатите,¹⁶¹ а през май избухна конфликт между работниците и управлението на тютюневия склад „Живот“.¹⁶² Постепенно икономическата борба на работниците заглъхна, за да отстъпи място на остри политически конфликти, предизвикани от настъплението на фашизма в нашата страна. Вниманието на работническата класа и всички трудещи се беше насочено към политическите събития — деветоюнския преврат, Септемврийското въстание, парламентарните избори през ноември и др., — които имаха съдбоносно значение за българския народ.

През периода 1912—1923 г. стачните борби във Варна, както и тези в цялата страна не се развиваха във възходяща линия, а преминаваха през много приливи и отливи. За разглеждания период в града бяха проведени 33 стачки, предизвикани 4 локаута от господарите и възникнаха 10 конфликта между работниците и капиталистите.

Стачното движение във Варна 1912—1923 г.¹⁶³

Година	Брой на стачките	Брой на стачниците	Стихийни	Организиранни	Ограничителни	Нападателни	Неуспешни	Успешни	Локаут	Конфликти
1913	2	35	—	2	—	2	—	2	—	1
1914	5	198	1	4	3	2	2	3	—	—
1915	1	6	1	—	1	—	1	—	1	—
1916	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
1917	1	30	—	1	1	—	—	1	—	1
1918	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
1919	14	5,171	1	13	2	12	2	12	—	—
1920	1	400	—	1	—	1	1	—	1	—
1921	1	11	—	1	1	—	1	—	1	—
1922	8	296	1	7	1	7	2	6	1	6
1923	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Всичко	33	6,157	4	29	9	24	9	24	4	10

По браншове тези стачки се разпределят, както следва: на келнеро-готварските работници — 5, на obuшарските и кожарските — 4, на печатарските — 4, на моряците от търговския флот — 4, на мелничарските и

¹⁵⁹ Пак там, бр. 113 от 3. XI. 1922 г.

¹⁶⁰ Вж. В. Хаджиниколов и др., цит. съч., стр. 281; също П. Близнаков и др., цит. съч., стр. 153

¹⁶¹ В. „Работнически вестник“, бр. 179 от 24. I. 1923 г.

¹⁶² Пак там, бр. 275 от 21. V. 1923 г.

¹⁶³ В общия брой на стачките влизат и двете стачки в близки до Варна селища: едната през март 1914 г. на стъкларските работници в с. Гебедже, а другата през 1919 г. в циглената фабрика на инж. Хаджистоянов в с. Р. Девня.

хлебарските работници — 3, на дърводелските работници — 2, на текстилните — 2, на металиците — 2, ученически — 2 и други браншове — 5. В годините на двете балкански войни и Първата световна война (1912—1918 г.) поради военното положение, наличието на масова безработица и евтина работна ръка стачките като форма на класова борба се използваха съвсем рядко. За този период във Варна бяха проведени само 9 стачки, 5 от които имаха отбранителен характер.

В условията на следвоенната революционна криза и току-що преживяната от България втора национална катастрофа при наличието на пълна стопанска разруха идеите на Октомври намериха широк отглас сред измъчените от продължителните войни народни маси. Стачното движение във Варна навлезе в период на бурен подъем. През 1919—1923 г. в града бяха проведени 24 стачки, 14 от които само през 1919 г.

Варненската организация на БКП оглави борбата на трудещите се срещу капиталистическата експлоатация в защита на техните жизнени интереси. Тя застана начело на стачното движение, което придоби масов характер. През 1919 г. бяха проведени най-големите стачки: стачката в мъжката гимназия с 400 участници, едnodневната стачка на 27 юли с 3000 участници, транспортната стачка, в която участваха 1400 стачници, и пр. За пръв път варненската организация на БКП (т. с.) проведе и правилно ръководи пролетариата към обща политическа стачка, но поради предателство в центъра от страна на широките социалисти стачката завърши злополучно. Масовото участие на варненските работници и служещи в стачката даде положително отражение върху тяхното класосъзнаване, за увеличаване броя на членовете на БКП (т. с.) и на професионалните секции. Ако през 1912 г. варненската партийна организация възлизаше на 115 членове, а в професионалните секции членуваха 629 души,¹⁶⁴ то през втората половина на 1920 г. партийните членове достигнаха 453 члена, от които 319 наемни работници, 60 души със свободна професия и само 74 собственици, а в 18-те професионални секции вече членуваха 2311 души.¹⁶⁵ През април на 1921 г. броят на професионалните членове достигна 2655 души.¹⁶⁶

През време на следвоенната революционна криза и управлението на БЗНС стачното движение във Варна придоби още по-съзнателен и организиран характер. От всичко 23 стачки за този период само 2 бяха стихийни и 18 завършиха с пълн и частичен успех.

Бурното развитие на стачното движение във Варна и на работническото движение беше прекъснато от настъпилите резки политически промени у нас във връзка с деветоюнския преврат и с установяването на фашистката диктатура. Българската комунистическа партия търсеше нови форми и методи на борба, преустройваше се към строго конспиративна дейност и главното ѝ внимание беше насочено за възстановяване на разнебитените от фашистите работнически организации и изграждането на единния фронт.

¹⁶⁴ В. Работнически вестник, бр. 120 от 29. XI. 1920 г.

¹⁶⁵ Пак там.

¹⁶⁶ ЦПА, ф. 12, оп. 1, арх. ед. 139, л. 44, Отчет на варненската партийна организация за I тримесечие на 1921 г.

LES GREVES À VARNA (1912—1923)

Kostadine Stoyanov

Résumé

Le présent article est la seconde partie de la monographie „Les Grèves à Varna“ et couvre la période allant du début de la guerre Balkanique (Octobre 1912), jusqu'en 1923 inclus.

L'élan impétueux du mouvement de grève à Varna en 1912 fut interrompu par la guerre Balkanique qui éclata en automne. Au cours des deux guerres balkaniques et de la première guerre Mondiale, c'est à dire de 1912 à 1918, et en raison de la situation militaire, du chômage massif et de la main-d'oeuvre bon marché, les grèves furent utilisées très rarement comme forme de lutte de classes. Au cours de cette époque 9 grèves éclatèrent à Varna, dont 5 avaient un caractère défensif.

Pendant la crise révolutionnaire de l'après—guerre et sous le gouvernement du parti agrarien, le mouvement de grèves de Varna revêtit un caractère plus conscient, organisé et massif. La vague de grèves atteignit son point culminant en 1919, lorsqu' il en fut organisé 14. Les grèves les plus massives furent la grève du Lycée des garçons, la grève d'un jour du 27 Juillet, la grève des transports etc.

Pour la période envisagée — 1912/1923 — on compte en tout à Varna 33 grèves, dont 4 seulement spontanées, les 29 autres organisées. De toutes ces grèves 24 se terminèrent par un succès complet ou partiel.

Par l'intermédiaire des sections professionnelles, l'organisation du Parti Communiste Bulgare (soc. étr.) se met à la tête de la lutte des travailleurs contre l' exploitation capitaliste.